

مزار بقیع

علی اکبر حسنی

در دل هر ذره، خورشیدی نهان دارد بقیع
این مبارک بقعه را، حاجت به نور ماه نیست

زیادی از علما، شهدا و بزرگان اسلام است، از دیدگاه تاریخی و معنوی، دارای ارزش فوق العاده‌ای است. و همین نکته موجب شد، تا در اولین شماره این مجله، جهت آشنایی خوانندگان محترم به شناخت و معرفی این مکان شریف و بزرگانی که در آن

بقیع: مقدس‌ترین و با فضیلت‌ترین مکانها، پس از قبر پیامبر گرامی اسلام (ص) در مدینه است. این مکان مقدس که محل دفن چهار امام معصوم - علیه السلام - همسران و فرزندان رسول خدا (ص)، جمع کثیری از صحابه و یاران آن حضرت و تعداد

مکان آرمیده‌اند، بپردازیم.

بقیع و معانی آن

قبرستان بقیع را که قدیمی‌ترین قبرستان مدینه است «جَنَّةُ الْبَقِيعِ» هم می‌نامند. و از آنجا که در این مکان مقدس، درختی به نام «غرفد» بوده، به «بقیع الغرفد» نیز معروف است. بقیع در زبان عرب، به جایگاه وسیع، یا مکانی که در آن درخت و ریشه‌های درخت باشد اطلاق می‌شود.

در مجمع‌البحرین آمده است: «الْبَقِيعُ مِنَ الْأَرْضِ: الْمَكَانُ الْمَتَّعُ (قِيلَ) وَلَا يَسْمَى بِقِيعاً إِلَّا فِيهِ شَجَرًا وَأَصُولَهَا، وَمِنْهُ، بَقِيعُ الْغَرْفَدِ».

بعضی می‌گویند: بقیع به معنی توتستان، و بقعه، و مزرعه نیز آمده است.

در کنار بقیع الغرفد، قطعه دیگری، به نام «بقیع العمات» بوده است که در این اواخر دیوار بین دو بقیع را برداشته، و هر دو قسمت را به صورت یک قبرستان درآورده‌اند.

بقیع در کجا واقع شده است؟

بقیع در سمت شرقی مسجدالنبی (ص)، و در حال حاضر تقریباً در وسط شهر مدینه واقع شده، که از شمال به شارع عبدالعزیز، و از شرق به شارع ستین، و از جنوب به شارع

باب العوالی، و از غرب به شارع ابی‌ذر، محدود شده است.

در گذشته، دیوارهای بقیع، از گل و خشت خام درست شده بود، که بعداً دورتا دور این قبرستان را با بلوک‌های سیمانی دیوار کشیده و روی دیوار نیز نرده‌ها و پنجره‌هایی، نصب کردند.

متأسفانه تا چند سال پیش، درب بقیع تنها برای دفن جنازه‌ها باز می‌شد و در غیر آن، بسته بود. ولیکن از سال ۱۳۶۵ شمسی و به دنبال درخواست مردم مسلمان ایران و اقدامات مسئولین ایرانی، در ساعاتی از روز، درب آن به روی زائران گشوده می‌شود.

فضیلت بقیع

پیامبر اکرم (ص) فرمود: سرزمین بقیع، نخستین مکانی است که در روز قیامت شکافته می‌شود، و مدفونین آن سر از خاک بیرون می‌آورند، و پس از آن زمین مکه. و در روز قیامت، هفتاد هزار نفر از بقیع، در صحرای محشر حاضر می‌گردند که صورتشان

۲ - (بنابه نقلی) قبرنهران فاطمه زهرا(س).

۳ - قبور فرزندان پیامبر(ص) مانند ابراهیم، زینب، ام کلثوم و رقیه.

۴ - قبور همسران آن حضرت.

۵ - قبر فاطمه بنت اسد مادر علی بن ابی طالب(ع).

۶ - قبر عباس عموی پیغمبر(ص).

۷ - قبر صفیه و عاتکه، عمه‌های پیامبر(ص).

۸ - قبر حلیمه سعیدیه، مادر رضاعی آن حضرت.

۹ - قبر عقیل برادر علی(ع)، و عبدالله بن جعفر، همسر زینب کبری(س).

۱۰ - قبر سعد بن معاذ، و ابوسعید خدری.

۱۱ - قبر اسماعیل فرزند امام صادق(ع).

۱۲ - قبر ام‌البنین مادر حضرت ابی‌الفضل(ع).

۱۳ - قبر عثمان بن مظعون، و سفیان بن الحارث بن عبدالمطلب.

۱۴ - قبر جمعی از شهدای اُحد و شهدای واقعه حَرّه که محل آنها معلوم و مشخص است.

۱۵ - قبور برخی از فرزندان ائمه و

مانند ماه شب چهارده می‌درخشند، و بدون حساب نیز داخل بهشت می‌شوند.

به گواهی تاریخ، پیامبر اسلام(ص) بارها و حتی در نیمه‌های شب به زیارت بقیع می‌رفت و برای خفتگان در آن، طلب مغفرت می‌کرد و می‌فرمود: خدایا اهل بقیع را بیامرز. و نیز می‌فرمود: مأموریت دارم تا بر اهل بقیع درود بفرستم:

«أَتَى بَعَثَ إِلَى أَهْلِ الْبَقِيعِ لِأَصْلَى عَلَيْهِم».

گنجینه‌های گرانقدر در خاک بقیع

چنان که گفتیم بقیع، قبرستان قدیمی مدینه است که بهترین عزیزان پیامبر(ص) و سربازان فداکار اسلام، در آنجا مدفونند؛ اینک به نام برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱ - مرقد چهار امام معصوم از ائمه شیعه(ع): امام مجتبی(ع)، امام سجاده(ع)، امام باقر(ع) و امام صادق(ع).

بستگان پیامبرگرامی اسلام (ص) و
برخی از صحابه بزرگوار آن
حضرت.

۱۶- قبور گروهی از راویان حدیث، و
عده‌ای از علما، شهدا و قراء و
مبلغین بزرگ اسلام.

و سرانجام بسیاری از شخصیتهای
برجسته و افراد والامقام که از صدر اسلام
تا کنون، در این سرزمین مقدس آرمیده‌اند و
قبورشان مجهول است.

قبوری که چنانچه، هر یک از آنها در
دیگر بلاد اسلامی قرار داشت، آنچنان آباد و
مجلل می‌بود که چهره آن شهر را عوض
می‌کرد.

سمهودی در «وفاء الوفاء» از مالک
روایت کرده که: در این آرامگاه ده هزار نفر
از صحابه گرامی و اکابر اسلام مدفونند، لیکن
قبور تعدادی از آنها مخفی، و برخی دیگر هم
که معلوم بوده به مرور زمان از بین رفته، و
متأسفانه بسیاری از آنها را هم در این قرن
اخیر از میان برده‌اند.

«رفعت پاشا» نویسنده «مرآة الحرمین»
عقیده دارد: بیش از دو هزار نفر از اصحاب و
تابعین، در این قبرستان دفن شده‌اند.

صحابه مدفون در بقیع

گروهی از صحابه که در این مکان شریف

مدفونند عبارتند از:

۱- مقداد بن الاسود.

۲- مالک بن حارث.

۳- مالک اشتر نخعی.

۴- خالد بن سعید.

۵- خزیمه ذوالشهادتین، که پیامبر (ص)

شهادت و گواهی او را به جای دو شاهد
عادل می‌پذیرفت.

۶- زید بن حارثة. (پسرخوانده

پیامبر «ص»)

۷- سعد بن عباد.

۸- ابو دجانة انصاری.

۹- جابر بن عبدالله انصاری.

۱۰- مالک بن نویره.

۱۱- زید بن ارقم.

۱۲- حسان بن ثابت.

۱۳- قیس بن سعد بن عباد.

۱۴- اسعد بن زاره...

مورخین نوشته‌اند: نخستین کسی که از

انصار در بقیع مدفون شد، اسعد بن زراره بود، وی از بیعت کنندگان با پیامبر اسلام (ص) در عقبه اول و دوم (پیش از هجرت) در سرزمین منی بوده است و نخستین کسی که از مهاجرین در بقیع مدفون شد، عثمان بن مظعون است که به حبشه و مدینه هجرت کرد و همو بود که سرپرستی گروه مهاجران اول به حبشه را عهده دار بود.

علاوه بر افراد یاد شده، تعداد دیگری از بستگان پیغمبر (ص) و فرزندان ائمه - علیهم السلام - نیز در اینجا دفن شده اند، از جمله:

۱- محمد حنفیه، فرزند علی (ع).

۲- حسن مثنی و جعفر و زید فرزندان امام مجتبی (ع).

۳- چهار تن از فرزندان امام سجاد (ع) به نامهای عمرالاشرف، عبدالله باهر، حسین اکبر، حسین اصغر (حسین اصغر متولی موقوفات جدش علی (ع) بوده که از موقعیت والایی نیز برخوردار بوده است).

۴- از فرزندان امام باقر (ع): ابراهیم، عبدالله، زینب و ام سلمه.

۵- از فرزندان امام صادق (ع): اسماعیل و عبدالله افطح.

۶- عبدالله و اسحق از فرزندان امام

کاظم (ع).

۷- فرزندان حضرت ابوالفضل (ع).

۸- امام زادگان دیگری چون عبدالله امیرالعارفین از فرزندان حسین اصغر، حسن مثلث فرزند حسن مثنی و...

بعلاوه بقیع، مرقد گروهی از راویان و قراء و مبلغان نیز می باشد، مانند:

۱- عبدالله بن مسعود.

۲- معاذ بن جبل.

۳- سالم.

۴- ابوالحسین یحیی النسابة العقیقی، او نخستین کسی است که در انساب سادات، کتابی تدوین نموده، تألیفات بسیاری دارد، و در کتب رجال نیز مورد تمجید و تقدیس قرار گرفته است.

۵- سید المهنابن سنان الحسین اعرجی، او کسی است که سؤالهایی از مدینه منوره به حضور «علامه حلی (ره)» ارسال نمود، و علامه هم به سؤالهای وی جواب داد و اکنون آن جوابها، به «اجوبه المسائل المهنائیة» معروف است.

لازم به یادآوری است که در گذشته بقیع و مرقد امامان معصوم (ع) عموماً دارای بقعه و گنبد و بارگاه بوده و لیکن در سالهای اخیر همه آنها تخریب گردیده و هم اکنون هیچ

بدیهی است بیان علت شهادت و دفن آن بزرگواران در بقیع و ماجرای تشییع و تدفین هر یک از آنها، خود کتابی مستقل و مقالاتی جداگانه می‌طلبد که باید در جای دیگر به آن پرداخت و این مختصر را گنجایش آن نیست. و اینک قسمتی از بیوگرافی و شرح اجمالی زندگانی برخی از بزرگان مدفون در بقیع را ذکر می‌کنیم:

۱- فاطمه بنت اسد:

فاطمه دختر اسد: فرزند هاشم، همسر ابوطالب و مادر علی(ع)، جعفر، عقیل و هانی و طالب است. وی که از مهاجرین نخستین و بیعت کنندگان با حضرت محمد(ص) می‌باشد به پاکی و پرهیزکاری مشهور است و تنها کسی است که در خانه کعبه وضع حمل نمود و مولود کعبه علی(ع) را به دنیا آورد. او در زمان حیات پیامبر(ص)، جهان را بدرود گفت، آن حضرت در مرگ وی تأثر و اندوه فراوان از خود نشان داد، و سرانجام بر جنازه‌اش نماز خواند، و او را در میان قبر نهاد.

برخی قبر او را در کنار قبر عثمان بن مظعون و ابراهیم فرزند پیامبر دانسته‌اند ولی مشهور این است که نزدیک قبر چهار امام

آثاری از آنها جز چند قطعه سنگ که در بالا و پائین قبور گذاشته شده، وجود ندارد.^۱ در حالی که اغلب این قبور چنانکه محمد بن محمود نجار متوفای ۶۴۳ هجری (در کتاب اخبار مدینه الرسول) ابن جبیر متوفای ۶۱۴ هجری و ابن بطوطه متوفای ۷۷۹ آنها را مشاهده و خصوصیات آن را شرح داده‌اند، دارای کتیبه و سنگ‌های نوشته شده، بوده است.

و نیز میرزا حسین فراهانی در سال ۱۳۲۰ و ۱۳۰۲ هجری این آثار را دیده و در سفرنامه خود آنها را شرح داده است.^۲

مظلومترین و اندوهناکترین صحنه بقیع

در بقیع صحنه‌های اندوهبار و حزن‌انگیز فراوانی است که از همه آنها اندوهبارتر، قبور چهار امام مظلوم و معصومی است که چون خورشیدی، در دل خاک مستور مانده‌اند:

- ۱- پیشوای دوم امام حسن مجتبی(ع).
- ۲- پیشوای چهارم امام زین العابدین(ع).
- ۳- پیشوای پنجم امام محمد باقر(ع).
- ۴- پیشوای ششم امام جعفر صادق(ع).

عنایت خاص پیامبر(ص) بود، در جنگ
حنین نیز فداکاری‌های زیادی انجام داد.

عباس در سال ۳۳ هجری در عصر
خلافت عثمان دار دنیا را وداع گفت. و در
قبرستان بقیع در کنار قبر فاطمه بنت اسد
دفن شد.

۳- عبدالله بن جعفر

پس از مهاجرت گروهی از مسلمانان، به
سرپرستی جعفر بن ابی طالب از مکه به سوی
حبشه و اقامت در آنجا، خداوند به جعفر
فرزندی داد که نامش را عبدالله گذاشت.
عبدالله اولین مولود مسلمانی بود که در حبشه
به دنیا آمد.

پدرش جعفر، در سال هفت هجری از
حبشه به مدینه بازگشت و در سال هشتم، به
فرماندهی سپاهی که زید بن حارثه و عبدالله
بن رواحه فرمانده دوم و سوم آن بودند عازم
موته شد و در آنجا شهید گردید...

رسول خدا(ص) با نشان دادن
عکس‌العمل شدید نسبت به شهادت او و
همراهانش، ایثار و فداکاری جعفر را ستود و
برای تسلیت به خانواده‌اش به منزل وی رفت
و بشارت خدا را نسبت به جعفر بدینگونه
اعلان کرد که: خداوند متعال به جای او

معصوم(ع) قرار دارد که اهل سنت آن را قبر
فاطمه زهرا(ع) می‌دانند! این قبر قبلاً قبه و
بارگاه داشته است.

۲- عباس، عموی پیامبر(ص)

عباس فرزند عبدالمطلب عموی
پیامبر(ص) و مادرش نسیله دختر ختّاب
است. او دو تا سه سال از پیامبر اسلام(ص)
بزرگتر بود.

عباس از بزرگان و سادات قریش و
بنی‌هاشم بود که پیش از ظهور اسلام منصب
سقایت حاجیان و عمارت مسجدالحرام را به
عهده داشت. او به دستور پیامبر اکرم(ص)
در مکه ماند و فعالیت‌های ضد اسلامی قریش
را به پیامبر(ص) گزارش می‌کرد. و نیز او بود
که خبر حمله قریش به مدینه را در جنگ احد
و خندق به پیامبر(ص) اطلاع داد.

عباس، دو ماه قبل از فتح مکه به سوی
مدینه هجرت کرد. و از آن پس مستقیماً جزء
یساران و صحابه پیامبر(ص) درآمد و از
مهاجران شمرده شد. وی مورد توجه و

بازوی جدا شده او در جنگ موته، دو بال به او داده است تا در بهشت همانند فرشتگان پرواز کند و بدین جهت او را «جعفر طیار» لقب داده‌اند.

و اما عبدالله پسر جعفر هم مورد محبت پیامبر (ص) بود، او کسی است که در کودکی با پیامبر (ص) بیعت کرد و پیامبر (ص) نیز با آنکه معمولاً بیعت کودکان را نمی‌پذیرفت بیعت او را پذیرا شد. عبدالله همسر بانوی بزرگ اسلام حضرت زینب کبری (س) است. او مردی سخاوتمند و جوانمرد و از حامیان علی بن ابیطالب (ع) بود که در سال ۸۰ هجری و در نود سالگی در مدینه فوت کرد، و او را در قبرستان بقیع کنار قبر عمویش عقیل دفن کردند.

۴- ام‌البنین مادر ابوالفضل (ع)

ام‌البنین دختر حزام بن خالد همسر علی بن ابی طالب (ع) بود، او مادر چهار پسر یعنی حضرت عباس، جعفر، عثمان و عبدالله است که تمامی این فرزندان در کربلا شهید شدند. این بانوی گرامی به امام حسین (ع) بیش از فرزندان خود علاقه داشت.

هر چند نام او فاطمه بود، ولیکن به احترام فاطمه زهرا (ع) کمتر به این نام

خوانده می‌شد. و فقط او را به خاطر فرزندانش «ام‌البنین» (مادر پسران) می‌خواندند. وی در مدینه از دنیا رفت و در بقیع به خاک سپرده شد، قبر او در کنار قبر عمه‌های پیامبر (ص) قرار دارد.

۵- حلیمه

حلیمه از قبیله بنی سعد بن بکر و دختر ابو ذؤیب، عبدالله بن حارث است. وی مدتی دایه و مادر رضاعی پیامبر اکرم (ص) بوده است. او نیز در بقیع مدفون، و قبرش معروف است. علی بن موسی مؤلف کتاب «وصف المدینه المنوره» می‌نویسد: قبر او در جهت شمالی قبر عثمان قرار دارد که در سال ۱۳۰۳ هجری دارای گنبد و بارگاه بوده است.

۶- اسماعیل فرزند امام جعفر صادق (ع)
اسماعیل بزرگترین فرزند امام صادق (ع) و مورد علاقه شدید آن حضرت بود. مادرش فاطمه دختر حسین بن علی (ع) است. در

ایطالب(ع) است. وی نیز در قبرستان بقیع دفن شده است. محمد با آنکه به امامت علی بن الحسین(ع) معتقد بود ولی پس از قیام مختار برخی او را امام و حتی مهدی موعود خوانده‌اند. مورخین مرگ او را در سال ۸۱ هجری ذکر کرده‌اند.

۸- قبور عمه‌های پیامبر(ص)

دو تن از عمه‌های پیامبر اکرم(ص) به نامهای «صفیه» و «عاتکه» در بقیع دفن شده‌اند و برخی معتقدند که سه تن از عمه‌های آن حضرت در آنجا مدفونند.

شرح حال مختصر آنان:

الف - صفیه دختر عبدالمطلب: او با حمزه سیدالشهداء از جهت پدر و مادر یکی بودند. وی همسر عوام بن خویلد برادر حضرت خدیجه و مادر زبیر بن عوام است. صفیه در نبرد احد حضور داشت و آنگاه که در کنار جسد مثله شده برادرش قرار گرفت سخنانی سوزناک و پرمعنی ایراد کرد.

در جنگ خندق همراه حسان بن ثابت و دیگران، در کوشک فارع، به حراست شهر و نگهبانی از خانه‌ای که زنان و کودکان به دستور پیامبر(ص) در آن جمع بودند،

زمان امام صادق(ع) در سال ۱۳۳ هجری فوت کرد. امام(ع) در فوت اسماعیل شدیداً گریست و بدون کفش و عبا به استقبال جنازه وی که از منطقه عُریض به مدینه حمل می‌شد، رفت. در بین راه چندین بار جنازه را به زمین نهاد و صورتش را باز کرد و سپس او را در بقیع دفن نمود.

و این عمل بدین جهت بود که برخی خیال نکنند او (اسماعیل) امام بوده و نمرده است. ولی با این حال، عده‌ای از طرفدارانش او را مهدی موعود پنداشته و امامت را حق مسلم او و فرزندان او بعد از امام ششم می‌دانند و شیعیان اسماعیلی از این طایفه‌اند. «سمهودی» قبر او را در مقابل قبر عباس در سمت مغرب آن می‌دانند...

مقبره او دارای بقعه‌ای بوده است که پس از خیابان کشی از قبرستان جدا، و سپس تخریب شد.

۷- محمد بن حنفیه

اسم او محمد اکبر، پسر علی بن

پرداخت، می‌نویسند: او یک یهودی مهاجم را نیز با شمشیر از پای درآورد، و بدین خاطر، مورد تقدیر پیامبر قرار گرفت.

صفیه در سال ۲۰ هجرت در مدینه از دنیا رفت و در بقیع به خاک سپرده شد.

ب - عاتکه دختر عبدالمطلب: عاتکه و دو خواهرش امیمه و بره از مادر دیگری به نام فاطمه بنت عمر و بن عاید بن عمران بودند. همسر عاتکه امیه بن مغیره بن عبدالله بود. وی از او دو پسر داشت: به نام‌های «زهیر» و «عبدالله». ظاهراً زهیر اسلام نیاورد و لیکن عبدالله با ابوسفیان بن حارث و عباس مسلمان شد و به حضور پیامبر (ص) رسید.

به هر حال عاتکه پیش از وقوع جنگ بدر، شکست قریش را در رؤیا دیده بود. و سرانجام به مدینه هجرت کرد و در آنجا از دنیا رفت و در کنار قبر خواهرش صفیه به خاک سپرده شد.

۹- ابوسفیان بن حارث

ابوسفیان نوه عبدالمطلب و پسر عموی پیامبر اسلام (ص) است، او شبیه‌ترین افراد به پیامبر بود و پیش از فتح مکه، مسلمان شد. در جنگ حنین هنگامی که پیامبر (ص) در تنگه حنین به محاصره درآمد، و یارانش

پا به فرار گذارده بودند، او با اخلاص فراوان به دفاع از اسلام و پیامبر (ص) پرداخت، حضرت او را مورد تجلیل قرار داد و از اهل بهشت معرفی کرد.^۳

وی در سال ۲۰ هجری در مدینه فوت کرد و در کنار مقبره‌ای در بقیع که بعدها به مقبره عقیل شهرت یافت، دفن گردید.

۱۰- عقیل پسر ابوطالب و برادر علی (ع)

او فرزند ابوطالب و مادرش فاطمه بنت اسد می‌باشد که ده سال از جعفر و بیست سال از علی (ع) بزرگتر بود.

سه فرزند او به نام‌های مسلم، عبدالله و عبدالرحمن در کربلا و کوفه شهید شدند.

نسل عقیل تنها از فرزند دیگرش محمد بن عقیل ادامه یافت.

عقیل در علم انساب عرب شهرتی بسزا داشت. وی در جنگ بدر مسلمان شد، و در جنگ حنین فداکاری‌های زیادی نمود. عقیل در نزد پیامبر (ص) محبوب بود، و حضرت بدو چنین فرمود: تو را به دو جهت

نمی‌کردند، بشکنند.

می‌گویند زینب در آغاز خواستگاری، تصور کرده بود که پیامبر(ص) او را برای خود خواستگاری کرده است و لذا تمایل فراوان نشان داد، ولی بعداً که معلوم شد حضرت او را برای زید خواستگاری نموده است، به احترام پیامبر پذیرفت.

این ازدواج تا سال پنجم هجری ادامه داشت. ولیکن زندگی آنان، بی‌اندازه سرد و بی‌فروغ بود. و سرانجام منجر به طلاق گردید. و از سوی دیگر طبق سنت غلط جاهلی، ازدواج مرد با همسر پسر خوانده خود ممنوع بود، ولی قرآن این سنت را منسوخ کرد زیرا اصولاً پسر خوانده پسر واقعی انسان نیست و آثار حقوقی فرزند انسان را ندارد ولی شکستن این سنت غلط، کار آسانی نبود. از این رو بنابه دستور وحی، این سنت شکنی به عهده پیامبر(ص) نهاده شد. و حضرت پس از طلاق گرفتن زینب، به امر خدا با او ازدواج کرد. و قرآن نیز در آیه ۳۷ از سوره احزاب به این قضیه تصریح کرده است.

«فلما قضی زید منها و طراً زوجنا کها...»

«هنگامی که زید او را طلاق داد، ما او را به

همسری تو درآوردیم...»

زینب در سال ۲۰ هجری در سن پنجاه

دوست دارم:

۱ - به خاطر قرابت و خویشاوندی با من.

۲ - به خاطر محبت عمویم ابوطالب به

تو.

او در آخر عمر نایبنا شد و پیش از کشتار و قتل عام مدینه توسط یزید در واقعه «حزّه» در مدینه از دنیا رفت و در دار عقیل سمت غربی قبرستان بقیع که بعداً عبدالله جعفر و ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب نیز در آنجا دفن شدند، به خاک سپرده شد.

این مقبره قبلاً قبه و بارگاه داشت، که از بین رفته است.

همسران پیامبر(ص)

الف - زینب بنت جحش: او و برادرش عبدالله جحش از مسلمانان نخستین هستند، وی به اصرار پیامبر(ص) به عقد زید بن حارثه پسر خوانده پیامبر(ص) که از بردگان آزاد شده بود درآمد و شاید رسول خدا(ص)، می‌خواست با این کار، رسم جاهلی را که اشراف با بردگان آزاد شده ازدواج

سالگی از دنیا رفت و در مراسم تشییع جنازه او، رجال صحابه حاضر بودند و در بقیع به خاک سپرده شد.

ب - عایشه بنت ابی بکر: عایشه دختر ابوبکر در سال چهارم بعثت متولد شد، مادرش ام رومان دختر عامر بود که در سال دوم هجرت و پس از گذشت پنج سال از وفات حضرت خدیجه با پیامبر (ص) ازدواج کرد.

وی با آنکه طبق شواهد مسلم تاریخی^۴ مردم را به قتل عثمان تحریک می کرد ولی پس از خلافت علی (ع) و بیعت عموم مردم با آن حضرت، به تحریک بعضی از افراد به عنوان خونخواهی عثمان، جنگ جمل را با همکاری طلحه و زبیر رهبری کرد و از سپاه علی (ع) شکست خورد.

او در سال ۵۸ هجری (و به نقلی در ۵۷) درگذشت. و ابوهریره بر جنازه اش نماز خواند و در بقیع مدفون شد.^۵

ج - حفصه دختر عمر بن خطاب: وی هیجده سال پیش از هجرت (۵ سال قبل از بعثت) از مادرش زینب بنت مظعون متولد شد. او با خنیس بن حذافه ازدواج کرد و پس از مرگ وی در سال دوم یا سوم هجرت به عقد پیامبر (ص) درآمد.^۶

می گویند: پیامبر او را طلاق داد و پس از مدتی، به دلایلی که خیلی روشن نیست رجوع کرد.

به نقل واقدی او در سال ۴۵ هجری در مدینه از دنیا رفت و مروان بر جنازه اش نماز خواند، و در بقیع در کنار مقبره همسران پیامبر (ص) دفن شد.

د - ام سلمه: نام او هند بنت ابی امیه بن مغیره، و مادرش عاتکه بنت عمر کنانیه بود. او که از مسلمانان اولیه بود، با ابو سلمه عبدالله بن عبدالأسد که وی نیز تازه به اسلام گرایش پیدا کرده بود، ازدواج کرد. و هر دو جزء نخستین گروه مهاجران، به حبشه بودند.

ام سلمه در حبشه فرزندی به دنیا آورد که وی را «بیره» نام نهاد ولی پیامبر (ص) بعدها او را زینب نامید. ابوسلمه در جنگ بدر و سپس احد شرکت کرد ولیکن در جنگ احد بر اثر جراحات جنگ شهید شد. پیامبر (ص) پس از شهادت ابوسلمه، با ام سلمه ازدواج کرد.

ام سلمه خواهر رضاعی عمار یاسر بود.

همسری خود انتخاب کرد که از وی فرزندی به نام ابراهیم به دنیا آمد. و به همین جهت نیز مورد حسادت برخی از همسران پیامبر(ص) واقع شد زیرا رسول خدا(ص) تنها از دو همسر دارای فرزند ذکور شد یکی خدیجه، که قاسم و عبدالله را و دیگر ماریه که ابراهیم را به دنیا آوردند. ولی متأسفانه قاسم در مکه فوت کرد و ابراهیم نیز در سن ۲۲ ماهگی در مدینه از دنیا رفت و در بقیع دفن شد.

و سرانجام ماریه در سال ۱۶ هجری، در عصر خلافت عمر بن خطاب در مدینه فوت کرد و در بقیع دفن گردید.

و - رمله بنت ابی سفیان (ام حبیبه) او مسلمانی پاک و با اخلاص بود، که با همسرش عبیدالله بن جحش در یک حرکت قهرآمیز به حبشه مهاجرت نمودند. همسرش در آنجا به دین نصاری گرایش یافت، و در همانجا از دنیا رفت ولی رمله به اسلام پای بند باقی ماند. به هر حال او که زنی مؤمن و از خاندان اموی بود، در حالی که از وطن رانده و در غربت مانده بود و در شرایط بسیار سختی قرار داشت، پیامبر اکرم(ص)، از راه تفقد و دلجویی توسط نجاشی، پادشاه حبشه، از وی خواستگاری کرد، و سرانجام با اعلان رضایت به عقد پیامبر(ص) درآمد. این

او به خاطر ایمانش، در میان زنان پیامبر(ص) از موقعیت ممتازی برخوردار بود. وی همواره مدافع اهل بیت(ع) بود. و حتی چندین بار عایشه را از مخالفت با علی(ع) و حرکت برای جنگ جمل برحذر داشت ولی سودی نبخشید.

ام سلمه تا پس از شهادت امام حسین(ع) زنده بود. و او اولین کسی بود که با گریه اش بر امام حسین(ع)، مدینه را در غزا و ماتم فرو برد. وی در سال ۶۱ هجری وفات کرد. و دو فرزندش عمر و سلمه او را در بقیع و در کنا مقبره دیگر همسران پیامبر(ص) دفن کردند.

ه - ماریه قبطیه: می نویسد «مقوقس» پادشاه مصر در پاسخ نامه پیامبر اکرم(ص) نامه ای را در سال ششم هجری، همراه با هدایایی به مدینه ارسال داشت که از جمله هدایا، کنیز جوانی به نام ماریه (ماری = مریم) دختر شمعون قبطی مصری بود، ماریه در بین راه توسط نامه رسان پیامبر(ص) «حاطب ابن ابی بلتع» مسلمان شد. پس از مسلمان شدن، پیامبر اسلام(ص) او را به

ازدواج از لحاظ عاطفی و سیاسی و مصلحتی اهمیت فراوانی داشت. رمله یا ام حبیبه همچنان در حبشه بود تا آنکه در سال ۷ هجری همراه با آخرین گروه مهاجران، به مدینه بازگشت. وی در سال ۴۴ یا ۴۶ هجری در مدینه درگذشت و در بقیع به خاک سپرده شد.

ز- زینب بنت خزیمه: او دختر خزیمه بنت حارث است، وی زنی مهربان و رؤوف بود که به او اُمّ المساکین (مادر مسکینان) لقب داده بودند، او نخست همسر عبدالله بن جحش بود که پس از شهادتش در جنگ اُحد به همسری پیامبر (ص) درآمد.

وی در حالی که بیش از سی سال نداشت در حیات پیامبر (ص) و در ماه ربیع الاخر سال ۴ هجری درگذشت. برخی نوشته‌اند که بیشتر از دو تا سه ماه با پیامبر (ص) زندگی نکرد و پس از فوت در بقیع به خاک سپرده شد.

ح- صفیه: او دختر حی بن اخطب یهودی بود که نخست با «ابو عبید سلام بن مُشکم» ازدواج کرده بود و سپس از او جدا شد. و همسر «کنانه بن ابی الحقیق» شد. وی پس از شکست خیبر به اسارت اسلام درآمد و سپس به همسری پیامبر (ص) درآمد.

ابن اسحاق و دیگران گفته‌اند او پیش از شکست خیبر در رؤیا دیده بود که به همسری پیامبر آخرالزمان درآمده است و در این انتظار بود، تا آنکه به عقد پیامبر (ص) درآمد...^۷

وی در سال ۵۰ یا ۵۲ هجری در مدینه فوت کرد و در بقیع به خاک سپرده شد.

ط- سوده بنت زمعه: پدرش زمعه بن قیس به عبد شمس و نام مادرش شموس بنت قیس بن زید بود. وی نخست با «سکران بن عمرو» ازدواج کرد و با همسرش به حبشه مهاجرت نمود. ولیکن در فوت همسرش در حبشه یا مکه اختلاف است. بهرحال پس از فوت همسرش، پیامبر (ص) او را به همسری خود برگزید. او دومین زن پیامبر اسلام (ص) و اولین زنی است که آن حضرت پس از فوت خدیجه (ع)، با او ازدواج کرده است. وی در سال ۵۰ یا ۵۴ هجری در مدینه وفات نمود و در قبرستان بقیع دفن شد.

ی- ریحانه بنت زید: وی از قبیله بنی نظیر بود و قبلاً با مردی از بنی قریظه به نام «حکم»

۱۲- فرزندان پیامبر(ص)

الف - ام کلثوم: ام کلثوم یکی از دختران رسول خدا بود که با یکی از دو پسر ابولهب به نام عتیه ازدواج کرده بود، با نزول سوره: «تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ...» و قطع رابطه ام جمیل و ابولهب با پیامبر(ص)، ابولهب فرزندش را به طلاق دادن ام کلثوم مجبور کرد، از آن پس وی در خانه پدر، همراه فاطمه(ع) بود که تا پس از مرگ «رقیه» (دختر دیگر پیامبر و همسر قبلی عثمان بن عفان) بنا به نقلی به همسری عثمان درآمد.

وی تا سال نهم هجری زنده بود ولیکن فرزندی برای عثمان به دنیا نیاورد و پس از آن درگذشت. اسماء بنت عمیس و صفیه بنت عبدالمطلب او را غسل دادند و در بقیع، در مقبره بنات رسول الله(ص) دفن شد.

ابن حجر در «الاصابه» می نویسد که: علی(ع) و فضل بن عباس و اسامه بن زید وارد قبر شدند تا او را دفن کنند و اما از حضور عثمان در دفن او خبر و سندی در دست نیست.

ب - زینب: مورخین: او را بزرگترین دختر حضرت رسول(ص) و خدیجه(ع) می دانند که پیش از بعثت متولد شد. او همسر

ازدواج کرده بود ولی پس از اخراج یهودیان بنی قریظه از مدینه مسلمان شد و در سال ششم هجری به عقد پیامبر(ص) درآمد.

طبق نقل مورخان وی در حیات پیامبر(ص) درگذشت ولیکن به نقل ابن سعد در طبقات، پس از مراجعت پیامبر(ص) از حجة الوداع فوت کرد و حضرت او را در بقیع دفن نمود.^۸

ک - جویره دختر حارث: از بنی مصطلق بود. او در جنگ مُرَيْسَع (یا جنگ بنی مصطلق) همراه پدرش اسیر شد، وی به درخواست «ثابت بن قیس بن شماس» رئیس طایفه بنی مصطلق به ازدواج پیامبر(ص) درآمد. و از برکت این ازدواج اسیران بنی مصطلق - که یکصد خانوار بودند - آزاد شدند. او بیست ساله بود که در سال ۵ یا ۶ هجرت به ازدواج پیامبر(ص) درآمد و در سال ۵۰ یا ۵۶ هجرت، در ایام خلافت مروان بن حکم در مدینه فوت کرد و در بقیع مجاور قبور دیگر همسران پیامبر(ص) دفن شد.^۹

ابوالعاص فرزند ربیع و مادر ابوالعاص نیز «هاله» خواهر خدیجه بود. زینب بعد از ظهور اسلام مسلمان شد ولیکن شوهرش به شرک باقی بود، وی بعد از هجرت پیامبر(ص) با شوهرش در طائف ماند.

ابوالعاص در جنگ بدر اسیر شد، مقرر گردید هر اسیری برای آزادی خود فدیهای بدهد، و آنگاه این خبر به گوش زینب رسید. گلوبندی را که مادرش حضرت خدیجه به او داده بود، برای مسلمانان فرستاد، پیامبر(ص) با دیدن گلوبند خدیجه متأثر شد و پیشنهاد آزادی او را مطرح فرمود، مسلمانان هم به احترام پیامبر(ص) ابوالعاص را بدون فدی آزاد ساختند. و بنا شد که ابوالعاص، دختر پیامبر(ص) را، طلاق داده، به مدینه بفرستد که او نیز موافقت کرد. سرانجام زینب به مدینه هجرت کرد، و ابوالعاص نیز بعدها به مدینه آمد و مسلمان شد. و چون تاجر پیشه بود به مکه برگشت و اموال مردم را رد کرد و پس از تصفیه حساب، به مردم چنین گفت: من مسلمان شدم. و سپس به مدینه آمد و مجدداً با زینب ازدواج کرد.

به هر حال زینب در سال ۸ هجری از دنیا رفت و پیامبر(ص) بر او نماز گذارد و در

بقیع دفن شد.

ج - رقیه: رقیه دختر رسول خدا(ص) که به نقلی همسرش «عتبه» پسر ابولهب بود و او (مانند برادرش عتبه) با فشار پدرش ابولهب، او را طلاق داد. و بعد از مدتی رقیه با عثمان ازدواج، و با او به حبشه هجرت کرد، و سپس همراه پیامبر(ص) به مدینه بازگشت و در سال دوم هجرت در مدینه فوت نمود و در بقیع دفن شد.

می‌گویند: او از عثمان فرزندى در حبشه به دنیا آورد که نامش را عبدالله نهاده بودند ولی در سال چهارم هجرت بر اثر بیماری فوت کرد و از آنجا که «عثمان بن مظعون» نخستین مسلمانی بود که در مدینه درگذشت، پیامبر اسلام(ص) پس از فوت رقیه خطاب به وی فرمود: «الحق بلسفنا عثمان بن مظعون» آنگاه دستور داد او را در مجاورت قبر عثمان بن مظعون دفن کنند.

ابن عباس می‌گوید: پیامبر(ص) کنار قبر وی نشست، در حالی که فاطمه زهرا(س) هم در کنارش بود و می‌گریست، و آن

محمد(ص) و مادرش، ماریه قبطیه بود، در ذی الحجه سال ۸ هجری قمری، به دنیا آمد. قابله اش «سلمی» و دایه اش «ام‌برده» دختر منذر بن زید از بنی نجار بود. پیامبر(ص) به وی علاقه زیادی داشت. او یک سال و ده ماه در کنار پدر بزرگوار و مادرش بود و سپس در سال دهم هجرت فوت کرد، و در بقیع دفن شد. رسول خدا(ص) در فوت او بسیار ناراحت گردید و بر حسب اتفاق، خورشید در آن روز گرفت، و مردم نیز آن را معلول مرگ ابراهیم پنداشتند، ولی پیامبر(ص) فرمود: این چنین نیست، هرگز خورشید و ماه، برای مرگ یا حیات کسی گرفته نمی‌شود و شما در صورت مشاهده «کسوف» یا «خسوف» باید به نماز بایستید.

حضرت اشک چشم فاطمه(س) را با لباس خود پاک می‌کرد.

«و قعد رسول الله(ص) علی شفیق القبر و فاطمة جنبه تبکی فجعل النبی(ص) یمسح عین فاطمه بتوبه رحمة لها»^۱

چنان که اشاره شد، عثمان بن مظعون نخستین فرد از مسلمانان بود که در بقیع دفن شد. و پس از آن قبرش نشانی برای مسلمانان گشت تا مردگان خود را در همان حوالی به خاک سپارند.

د - ابراهیم: او از فرزندان حضرت

پاورقی‌ها:

۷ و ۹ - سیره ابن هشام، ج ۳، ص ۲۹۵؛ اعلام الوری و تاریخ یعقوبی و طبقات الکبری، و مدینه‌شناسی ص ۳۷۵ تا ۳۶۵.
۱۰ - ترجمه: «پیامبر(ص) بر کنار قبر نشست و فاطمه(س) در کنار او بود و می‌گریست پیامبر(ص) با رحمت و لطف، اشکهای فاطمه را با لباس خود پاک می‌نمود.»

۱ - راهنمای حرمین شریفین ج ۵، ص ۱۴۲.
۲ - مدینه‌شناسی، از محمد باقر نجفی.
۳ - مستدرک حاکم، ج ۲، ص ۳۱۸ و مدینه‌شناسی.
۴ - تاریخ یعقوبی (چاپ نجف)، ج ۲، ص ۱۴۲ و نیز ج ۲، ص ۱۶۵؛ الکامل ابن اثیر، ج ۳، ص ۲۰۶؛ الفتوح، ج ۲، ص ۲۴۸ و...
۵ و ۶ - مدینه‌شناسی ص ۳۶۶ و ۳۶۵.

